

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2023, s. 10: 425-459

Tarih Araştırmalarında Prosopografi Yaklaşımı

Prosopography Approach in Historical Research

Feyza Betül KÖSE

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Sıyer-i Nebi ve İslam Tarihi ABD,

Assoc. Prof., Kahramanmaraş Sütçü İmam University,

Faculty of Divinity, Department of Sirah al-Nabi and History of Islam

feyzabetulkose@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-3249-4194

DOI: 10.56720/mevzu.1322279

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 31 Ağustos / August 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: Köse, Feyza Betül. "Tarih Araştırmalarında Prosopografi Yaklaşımı".

Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (Eylül 2023): 425-459.

<https://doi.org/10.56720/mevzu.1322279>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Siyasî tarihin belirli dönemleri için söz konusu olan kaynak azlığı, veri kısıtlılığı gibi sorunlara bir çözüm sunma amacıyla uygulanmaya başlayan prosopografi, XIX. yüzyıldan itibaren Batı tarih yazıcılığında kullanılan ve bu tarihten günümüze giderek yaygınlaşan bir yaklaşımdır. Hadiselerin gelişiminin, kurumların işleyişinin ve sınıfların oluşumunun arka planında yatan etkenleri ortaya çıkarmak bu yaklaşımın amaçlarıdır. Prosopografide, belirlenen grupları oluşturan bireylerin ortak özellikleri tespit edilerek kolektif biyografi çalışması yürütülür. Bu sayede olayların gelişiminin görünmeyen nedenleri, sosyal ağlar ve çeşitli çıkar odaklı ilişkilere ulaşılır. Prosopografinin olay ve olguları anlamada değerli katkılar sunduğunun görülmesi, uygulama alanlarını çeşitlendirmiş ve yaygınlığını artırmıştır. Siyasî tarihte başlayan prosopografi daha sonra kurumlar tarihi ve sosyal tarih alanlarına doğru genişlemiştir. Prosopografinin tarihçilikte sağladığı önemli yararlar, onun her dönem ve her alan için uygulanmasının mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımın da bazıları harici, bazıları kendi doğasından kaynaklanan sınırlılıkları bulunmaktadır. Batı tarih çevrelerinde takdir gören ve giderek daha çok başvurulmuş bu yaklaşımın ülkemizde yürütülen tarih araştırmalarında benzer bir kabul gördüğünü söylemek ise mümkün değildir. Prosopografinin tüm yönleriyle tanıtımını amaçlayan bu makale, onun uygulanabilirliği, yararlılık ve sınırlılıklarını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Prosopografi, Tarih Yazıcılığı, Biyografi, Çoklu Kariyer Çizgisi Analizi, Kolektif Biyografi.

Abstract

Prosopography, which began to be applied in order to provide a solution to problems such as scarcity of sources and data limitations for certain periods of political history, is an approach that has been used in Western historiography since the nineteenth century and has become increasingly widespread since then. The aims of this approach are to reveal the factors that lie behind the development of events, the functioning of institutions and the formation of classes. In prosopography, a collective biography study is conducted by identifying the common characteristics of the individuals who make up the identified groups. In this way, the invisible causes of the development of

events, social networks and various interest-oriented relations are reached. The realization that prosopography offers valuable contributions to the understanding of events and phenomena has diversified its application areas and increased its prevalence. Prosopography, which begun in political history, later expanded into the fields of institutional history and social history. The significant benefits of prosopography in historiography do not mean that it can be applied to every period and every field. This approach also has limitations, some external and some arising from its own nature. It is not possible to say that this approach, which is appreciated and increasingly used in Western historical circles, is similarly accepted in historical research in Turkey. This article, which aims to introduce prosopography in all its aspects, evaluates its possibility, applicability, usefulness and limitations.

Keywords: Prosopography, Historiography, Biography, Multiple Career-Line Analysis, Collective Biography.

Giriş

“Prosopografi” kelimesi, Yunanca “prosôpôn-graphia” ibaresine dayanır. “Prosôpôn”, “yüz”, “bakılan şey”; “graphia” ise “betimleme” demektir. Buna göre kelimenin ilk anlamı “bir kişinin yüz özellikleri”; ikincisi ise “varlıkların bireysel dış özellikleri”dir. Dolayısıyla “prosopografi”, “dışsal/maddi bireysel özelliklerin betimlenmesi” olup¹ kişilerin incelenmesini ifade eder.²

Prosopografi teriminin tarih araştırmaları bağlamında birden fazla anlama gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Terim, öncelikle belirli özellikleri paylaşan kişilerin bir listesini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu kişiler aynı rütbede, aynı mesleğe sahip, aynı dönemin insanı veya tek bir kişiyle bağlantılı olabilirler. Terimin ikinci kullanımı onun uygulama yönüne işaret etmekte ve araştırmacı tarafından oluşturulan listelerde yer alan bireylerin

¹ Koenraad Verboven vd., “A Short Manual to the Art of Prosopography”, *Prosopography Approaches and Applications A Handbook*, ed. K. S. B. Keats-Rohan (Oxford: University of Oxford, 2007), 36-37.

² Werner Eck, “Prosopography”, *The Oxford Handbook of Roman Studies*, ed. Alessandro Barchiesi, Walter Scheidel (Oxford: Oxford University Press, 2010), 146.

ortak özelliklerinden yola çıkarak analiz ve yorum yapmayı karşılamaktadır.³ Prosopografinin bu ikinci kullanımı üzerinden çalışmamızı yürüttüğümüzü, ortak özellikleri bulunan bireylerin listelenmesi ile yetinilen çalışmalara yoğunlaşmadığımızı ifade etmeliyiz.

Tarih araştırmalarında bir yaklaşım olarak prosopografi ise tarihteki bir grup aktörün yaşamlarının ve ortak özelliklerinin kolektif bir inceleme yoluyla araştırılmasıdır. “Kolektif biyografi” veya “çoklu kariyer çizgisi analizi” olarak da isimlendirilmiştir.⁴ Buna göre prosopografide şahısların bireysel yaşamları değil, bir grubun üyesi olduklarına işaret eden ortak özellikleri değer taşır.⁵

Prosopografi yaklaşımı, homojen bir gruba dahil bireylere dair biyografik bilgilerin sistematik bir şekilde toplanmasına ve analiz edilmesine dayanır.⁶ Biyografi, tek tek bireyler hakkında betimleyici çalışmaları içerirken prosopografi bu bireysel biyografileri, bir dizi soru yönelterek ortak özellikler gösterebildiği diğer biyografilerle nicel ve istatistiksel çalışmalar yoluyla birleştirir ve analizlerle çeşitli bağlantıları ortaya koyar.⁷

Tarih araştırmacıları, prosopografinin bir yöntem mi, yaklaşım mı yoksa bir araştırma süreci mi olduğu konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı araştırmacılar prosopografiyi genel bir olguyu anlamak için bireylerin davranışları ve hedefleriyle ilgili birincil kaynaklardan elde edilmiş somut verilerden yola çıkan “tümevarımsal bir yöntem” olarak tanımlamışlardır.⁸ Onun bir yöntem olmadığını düşünenler de azımsanamayacak sayıdadır. Örneğin Veyne, “Prosopografi hiçbir zaman bir yöntem olmamıştır; o bir yorum

³ Anne Gerritsen, “Prosopography and its Potential for Middle Period Research”, *Journal of Song-Yuan Studies* 38 (2008), 163-164; Verboven vd., “Art of Prosopography”, 59.

⁴ Lawrence Stone, “Prosopography”, *Historical Studies Today*, ed. Felix Gilbert, Stephen R. Graubard (Newyork: W. W. Noton Company, 1972), 107.

⁵ Gerritsen, “Prosopography and its Potential”, 164.

⁶ Ankoud Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, *Al-Muntaqa* 3/1 (2020), 71-72.

⁷ Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 71.

⁸ Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 71.

sürecidir”⁹ derken prosopografik çalışmalar için “A Short Manual to the Art of Prosopography” adlı önemli bir kılavuz hazırlayan Verboven ve arkadaşları,

“Bir bakıma, kendine özgü bir yöntemden ziyade bir araştırma yaklaşımı olduğunu söyleyebiliriz; kişi ve grupların ilgili tüm biyografik verilerini sistematik bir şekilde bir araya getirme girişimi. Bu nedenle, çoğunlukla kıt olan verileri, tarihsel süreçleri etkileyen bağlantıları ve kalıpları ortaya çıkararak ek önem kazanacakları şekilde düzenlemeye yönelik bir sistemdir”¹⁰

ifadeleriyle prosopografiyi bir yaklaşım ve sistem olarak nitelendirmektedirler.

Prosopografinin bir yaklaşım olduğunu düşünenlerin gerekçeleri; onun, araştırma yöntemleri, veri toplama, kaynakların incelenmesi ve bulguların gözden geçirilmesi açısından yeni bir şey sunmaması, verilerin analizi için net soruların sorulacağı, çapraz kontrolün nasıl yapılacağı ile ilgili belirli yönergelerinin bulunmaması ve bu ikincil işlemleri gerçekleştirmek için belirli özel tekniklerin kullanılması gerekliliğidir.¹¹

1. Yaklaşımın Tarihî Seyri ve Literatür

Tarih araştırmalarında prosopografik yaklaşımın kökenleri XIX. yüzyılın sonlarına uzanmaktadır. Bu dönemde tarihçiler, özellikle Roma İmparatorluğunun siyasî tarihi çalışmalarında kaynakların kısıtlı sayıda oluşu nedeniyle yeni bir yaklaşım arayışına girmişlerdi. Tarih ve araştırma yöntemlerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak ve başlangıçta sadece mevcut kaynaklarda yer alan soyluların biyografilerinin toplanmasıyla başlayan prosopografi, siyasî tarih çalışmalarına yeni bir açılım getirdi ve ilk önce Antik, daha sonra Modern Dönem tarihçileri tarafından kullanılmaya başlandı.¹²

⁹ Paul Veyne, *Writing History*, çev. Mina Moore-Rinvoluceri (Connecticut: Wesleyan University Press, 1984), 306.

¹⁰ Verboven vd., “Art of Prosopography”, 37.

¹¹ Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 71; T. F. Carney, “Prosopography: Payoffs and Pitfalls”, *Phoenix* 27/2 (1973), 156.

¹² Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 72.

Prosopografi çalışmalarının öncüsünün Theodor Mommsen olduğu kabul edilmektedir. Mommsen, 31 Mart 1874'te Berlin'deki Prusya Kraliyet Bilimler Akademisine bir teklif sunarak hedefi, Roma İmparatorluğunun önemli kişilerinin prosopografisini geliştirmek olan bir proje için fon talebinde bulunmuştu. Mommsen'in amacı devam etmekte olan *Corpus Inscriptionum Latinarum* (Latince Yazıtlar Külliyatı) ile birlikte kullanılmak üzere yeni bir araç geliştirmektir. Bu Şekilde, bir yandan bu dönemin önemli isimlerinin nispeten eksiksiz bir prosopografisini, diğer yandan da konsüllerin, valilerin ve yargıçların kronolojik olarak düzenlenmiş olan listelerinin bir derlemesini gerçekleştirecekti. Yaklaşık yirmi yıllık çalışmanın sonunda prosopografi çalışmalarının ilk rneği kabul edilen üç ciltlik *Prosopographia Imperii Romani* (PIR) ortaya ıktı.¹³

Yayımlanmasının üzerinden çok geçmeden bu prosopografik sözlük, Greko-Romen dünyası üzerine yapılan çalışmaların diğer kaynaklarını hızla etkileyen bir genel model haline geldi. Bu çalışmaların ilklerinden biri Johannes Kirchner'in Augustus (M 23-MS 14) dönemine kadar yaşayan Atinalılara ilişkin olarak hazırladığı 1901 tarihli *Prosopographia Attica*'sıdır.¹⁴ Onu Paul Poralla'nın Lakedaemonyalılar zerine 1913 tarihli alışması *A Prosopography of Lacedaemonians*,¹⁵ Friedrich Münzer'in Roma oligarşisini ele alan ve ilk basması 1920'de yayımlanan *Roman Aristocratic Parties and Families*¹⁶ ve Claude Nicolet'nin Roma Őövalyelerinin prosopografisini içeren ve 1966 yılında yayımlanan *L'ordre questre A L'poque Rpublicaine* klasikleri takip etti.¹⁷

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk., Stefan Rebenich, "Mommsen, Harnack, and the Prosopography of Late Antiquity", *Medieval Prosopography* 17/1 (1996), 153-167; Eck, "Prosopography", 148-149.

¹⁴ Johannes Kirchner, *Prosopographia Attica* (Berolini, 1901).

¹⁵ Paul Poralla, *A Prosopography of Lacedaemonians from the Earliest Times to the Death of Alexander the Great* (X-323 B.C.), ed. Alfred S. Bradford (Chicago: Ares, 1985) alışmanın orijinal dili Almanca olup ismi, *Prosopographie der Lakedaimonier bis auf die Zeit Alexanders des Groşen*'dir.

¹⁶ Friedrich Mnzer, *Roman Aristocratic Parties and Families*, ev. Thrse Ridley (London: The Johns Hopkins University Press, 1999).

¹⁷ C. Charle, "Prosopography (Collective Biography)", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. Neil J. Smelser - Paul B. Baltes (Oxford: Elsevier, 2001), 18/12236; Eck, "Prosopography", 149.

Prosopografik çalışmaların bir diğer kökeni, Mommsen'in çalışmasının bitimine yakın bir tarihte, 1894 yılında başlayıp 1978 yılında tamamlanan 83 ciltlik bir klasik antikite ansiklopedisi *Pauly-Wissowa Realencyclopädie*'dir. Aslında mevcut altı ciltlik bir ansiklopedinin revizyonu olarak yola çıkan ve planlamaya göre on yılda tamamlanması gereken bu projenin çerçevesine, tarihî role sahip, haklarında bilgi bulunan tüm bireylerin dahil edilmesi gerekiyordu. Roma Cumhuriyeti'nin senatörleri ve şövalyeleri hakkında bilgi toplanırken, önceden öngörülememesine rağmen, güç zeminini ve hiyerarşisini resmi kurumların arkasına sığınarak inşa etmiş olan bir aristokrasinin hatları ortaya çıktı. Böylece, kurumların ve resmi işleyişlerin analizinin Cumhuriyet'in siyasi ve kurumsal tarihini anlamak için tek başına yetersiz olduğu ve prosopografinin işlevsel bir yaklaşım olduğu anlaşıldı. Yeni yaklaşımı ilk uygulayanlardan biri de Matthias Gelzer olmuştu. Gelzer, orijinali 1912 yılında yayımlanan *The Roman Nobility*¹⁸ adlı çalışmasında prosopografik analizler kullanarak siyasi üst düzey pozisyonların, küçük ve kapalı bir aile grubu olan soylular tarafından neredeyse tekelleştirildiğini göstermişti.¹⁹

Prosopografinin genel kabul görmesine yönelik en önemli adımlar, Lewis Namier'in 1929 yılında Londra'da yayımlanan *Structure of Politics at the Accession of George III*,²⁰ Ronald Syme'in 1939'da Oxford'da yayımlanan *The Roman Revolution*²¹ adlı kitapları ve Robert K. Merton'un 1938'de *Osiris* adlı bilim tarihi dergisinde yayımlanan "Science, Technology, and Puritanism in Seventeenth Century England"²² adlı uzun ve kapsamlı makalesinin okurlarına sunulmasıdır. Her üçü de önceki yüzyıl boyunca biriktirilmiş ve yayımlanmış olan biyografik bilgi deposu, *National Dictionary of Biography*'den yararlanmıştır. Zira XIX. yüzyılda İngiliz kolektif biyografi hareketinin en büyük başarısı, geçmişte yaşayan bireyler hakkında bilgi arayışlarına karşılık verecek *National Dictionary of Biography*'nin hazırlanmasıydı. Prosopografik çalışma yürütenler

¹⁸ Matthias Gelzer, *The Roman Nobility*, çev. Robin Seager (Oxford: Basil Blackwell, 1969).

¹⁹ Verboven vd., "Art of Prosopography", 43.

²⁰ Lewis Namier, *Structure of Politics at the Accession of George III* (London: The Macmillan Press, 1957); John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özlem Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 85.

²¹ Ronald Syme, *The Roman Revolution* (London: Oxford University Press, 1962).

²² Robert K. Merton, "Science, Technology and Society in Seventeenth Century England", *Osiris* 4 (1938), 360-632.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çalışmaya başladıklarında, bu sözlük sayesinde sadece analiz edilmeyi ve kullanılmayı bekleyen bir biyografik bilgi yığını hazır bulmuşlardı.²³

Görüldüğü üzere prosopografiye olan ilgi, bir grup tarihçinin odak noktasını siyasî tarih ve teoriden siyasî aktörleri incelemeye kaydırıldığı XX. yüzyılın başlarında yoğunlaşmıştı. Bu ilgi, siyasî kurumların işleyişini anlamak için yeni ve daha işlevsel yöntemler arayan bazı tarihçilerin siyasî ve hukukî belgeleri metinsel düzeyde çalışmak veya bürokratik aygıtları açıklamaktan, bu alanla ilgili gerçek bireyleri ve yaşadıkları deneyimleri incelemeye geçtikleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etti.²⁴

XX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Anglo-Sakson tarihçiler özellikle siyasî yönetici grupların davranışlarını analiz etmekle ilgilenmiş ve prosopografinin genişlemesine ivme kazandırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren prosopografi, İngiliz ve ABD'li akademisyenlerin uzmanlık alanı haline gelmişti. 1960'lı yıllarla birlikte politik seçimlerden ziyade makamlar, onların gelişim ve itibarları ile makama gelen ailenin sosyal statülerine olan etkilerine odaklanan araştırmaların sonuçları, prosopografinin tarih çalışmalarında kazandığı öneme işaret ediyordu. Yaklaşımın gelişimi 1970'li yıllarda da devam etmiş, daha fazla zaman, mekân ve nesnel alanları kapsayacak şekilde genişlemiş ve neredeyse tarihin tüm disiplinlerindeki araştırmacılar tarafından uygulanır olmuştu.²⁵ Artık sayısız monografide antik dönem seçkinlerinin prosopografileri yer almaktaydı. Bunun başlıca örneklerinden biri, Jones, Martindale ve Morris'in 1971-

²³ Stone, "Prosopography", 110-111.

²⁴ Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 73.

²⁵ Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 73; Siyasî elitlere dair örnek prosopografik çalışmalar için bk., Wesley E. Thompson, "The Prosopography of Demosthenes, LVII", *The American Journal of Philology* 92/1 (1991), 89-91; J. R. Martindale, "The Prosopography of the Byzantine Empire", *Medieval Prosopography* 17/1 (1996), 169-191.

1992 arasında tamamlanan *The Prosopography of the Later Roman Empire* adlı çalışmalarıdır.²⁶

Prosopografik yaklaşım, ortaya çıkmasından itibaren uzun yıllar boyunca Antik ve Orta Çağ tarihlerine uygulanmıştır. Örneğin, burjuvazinin önde gelen isimleri üzerine 1960'lardan bu yana yapılan benzer çalışmalar genellikle prosopografik yönetime dayanmaktadır. İngiltere, Almanya ve ABD'de; daha yakın zamanlarda İtalya, İspanya ve İsviçre'de siyasî, ekonomik, dinî, askerî, entelektüel ve sanatçı elitlerin prosopografileri çoğalmıştır. Bu artış, İngiliz parlamentosundaki siyasî ayrılıkların temeli, İngiliz soyluluğunun evrimi ve işlevi, Alman, İsviçre ve İtalyan burjuvazilerinin kendilerine has özellikleri, Amerikan elitlerinin oluşumu gibi konuları kapsayan büyük ulusal tarih yazımı tartışma ve girişimlerinin bir sonucudur.²⁷ Bu çalışmalarda, elitist (seçkin) ekol tarihçilerinin egemenliği göze çarpmaktadır.

Elitist ekol, prosopografik araştırmalarda seçkin davranan prosopografilerin oluşturduğu ekoldür. Antik ve Orta Çağ'da oluşturulan tarihi malzemenin devlet adamları, askerler, soylular, dinî önderler gibi sınıfları içermesi ve kitleleri dışarıda bırakmış olması, prosopografileri seçkin tutum almaya yönlendirmiş ve zaman içerisinde elitist prosopografiler bir ekol oluşturmuştur.

Bu ekol, Almanya ve Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıksa da İngiltere'de gelişmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda, İngiltere'deki çalışmalar Amerika Birleşik Devletlerden gelen bilimsel yayınlar tarafından hem nicelik hem de nitelik açısından geride bırakmıştır. Bu ülkede bilimsel prosopografinin hızlı bir şekilde çoğalmasının başlıca nedenleri sosyoloji ve siyaset biliminin büyük etkisi, bilgisayara kolay erişim ve bilgisayar kullanımı konusundaki ileri eğitimidir.²⁸

Modern dönemde sadece elitler değil, onların dışında kalan kesimlere ait verilerin de kaydedilmiş olması, tarihî malzemenin içeriğini zenginleştirmiş ve daha büyük gruplara yönelik prosopografi çalışmalarını mümkün kılmış-

²⁶ A. H. M. Jones vd., *The Prosopography of the Later Roman Empire* (London: Cambridge University Press, 1971); Ayrıca bk., Charle, "Prosopography (Collective Biography)", 18/12236; Eck, "Prosopography", 149.

²⁷ Charle, "Prosopography (Collective Biography)", 18/12236-12237.

²⁸ Stone, "Prosopography", 131.

tır. Böylece prosopografik çalışmalar Antik ve Orta Çağ'a münhasır olmaktan çıkıp zamanla modern dönem ve çağdaş tarih alanlarına doğru genişlemiştir. Bu genişleme, prosopografinin elitler dışında kalan geniş kesimlere uygulanabilirliğinin önünü açmış ve böylelikle kitlesel ekol bu yaklaşımdaki güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu ekolün üyeleri, tarihin "büyük adamlar" ya da seçkinler tarafından alınan kararlardan ziyade halkın fikir hareketleri tarafından belirlendiği ve insan faaliyetlerinin yalnızca güç ve zenginlik açısından tanımlanamayacağı kanaatindedirler. Amerika Birleşik Devletleri, kitle ekolünün merkezi olma vasfını elinde bulundurmaktadır.²⁹ İşçilerin, kadınların, orta ve alt sınıfların tarihi de son yıllarda çok sayıdaki basılı kaynak, sözlü tarih ve zaten var olan büyük biyografik kayıtların yeni değerlendirmeleri sayesinde prosopografiden yararlanmıştır.³⁰ Özellikle mikro sınıf çalışmalarının artışı bu yönetime eğilimi artırmış olmalıdır.

Batı'da yürütülen prosopografik araştırmaların bir bölümü Osmanlı tarihine ilişkindir. Bu alanın önde gelen çalışması *Les Pachas Du Sultan Essai Sur Les Agents Superieurs De L'etat Ottoman (1839-1909)*, Olivier Bouquet'a ait olup *Sultan'ın Paşaları*³¹ ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Osmanlı Bankası Arşivi'nde yürüttüğü çalışmasında Bouquet, *Sicill-i Ahvâl* defterlerindeki 282 Osmanlı paşasına dair verilerden yola çıkarak kolektif biyografinin seçkin bir örneğini sunmuştur. Eserin girişinde *Sicill-i Ahvâl*'e dair kısa bir açıklama³² yer almakta olup prosopografi ve uygulanan metotlarla ilgili bilgilendirme bulunmamaktadır. Bununla birlikte çalışmanın dikkatle incelenmesi, prosopografik yaklaşımla elde edilebilecek kazanımlara ilişkin önemli bulgulara ulaştıracaktır.

Prosopografik yaklaşımla yürüttüğü çalışmasında Osmanlı bürokrasisini konu edinen bir başka Batılı araştırmacı, Carter V. Findley'dir. Findley orijinal adı *Ottoman Civil Officialdom: A Social History* olan ve ülkemizde *Kalemiyeden Mülkiyeye -Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi-* adıyla yayımlanan çalışmasında "Osmanlı İmparatorluğu'nun reform dönemi (1789-1922) boyunca 'yö-

²⁹ Stone, "Prosopography", 109, 131.

³⁰ Charle, "Prosopography (Collective Biography)", 18/12236-12237.

³¹ Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları (1839-1909) -Osmanlı Devlet Ricalı Hakkında Bir Deneme-*, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

³² Bouquet, *Sultanın Paşaları*, XXVI-XXX.

netici sınıf'ın tarihsel olarak kalemiye diye tanınan dalının, 1830'lardan sonra mülkiye diye bilinen yeni bir oluşuma dönüşmesi"³³ konusunu ele almaktadır. Derlediği verilerden yola çıkarak ilgili dönemin başında ve sonunda memurların konumlarını inceleyen Findley, bu konular üzerinden bürokratların dönüşüm sürecine ve sosyal tarihine ilişkin sentez ve yorumlarını sunmaktadır.

Ülkemiz sınırları içerisinde ise prosopografik yaklaşıma olan ilgi oldukça düşük seviyede kalmıştır. Edhem Eldem bu durumun sebeplerine eğilmiş ve şu tespitte bulunmuştur:

"...Biyografiyanın methiye ile yerme arasında gidip gelerek bir türlü nesnellik kazanamadığı Osmanlı ve Türk geleneğinde gerçek manada prosopografik çalışmaların ortaya çıkmasındaki zorluk, hatta imkânsızlık daha kolay anlaşılacaktır. Prosopografiyanın ortaya çıkmasına biyografiyaya olan merak "aşağıdan" ne kadar mani oluyorsa, "yukarıdan" da kurumsal tarih geleneğinin kuvveti o kadar etkili olmakta. "Kapıkulu Ocakları", "Bahriye Teşkilatı", "Yeniçeriler" gibi kurumsal başlıklar altında toplanmış onlarca eser günümüze kadar devam etmiş olan bu geleneğin örneklerindedir. Bu anlamda, kişi ile kurum arasında sıkışıp kalan prosopografiya alanı genellikle ya ihmal edilmiş ya da çok üstünlük ve yüzeysel bir şekilde ele alınmış oluyor."³⁴

Türkçe literatürde nadiren rastlanan prosopografik çalışmaların bir bölümü lisansüstü tez niteliğindedir. Tespit edebildiğimiz dokuz lisansüstü çalışmanın üçü Roma İmparatorluğu,³⁵ diğerleri Osmanlı'nın son yüzyılı veya

³³ Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye -Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi-*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 4.

³⁴ Edhem Eldem, "Padişahın Paşaları ve Prosopografiya Hakkında", *Toplumsal Tarih* 190 (2009), 46.

³⁵ Nuray Gökalp, *Roma İmparatorluk Çağı'nda Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası* (Akdemiz Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2001); Kamil Doğanç, *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)* (Ankara Üniversitesi, Doktora, 2007); Etem Dönmez, *Galatia Eyaleti ile İlişkisi Bulunan Legionarius'lar ve Legio Hizmetlileri: Prosopografik Bir İnceleme* (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022).

Cumhuriyet dönemi ile ilgilidir.³⁶ Bu tez çalışmalarının metot başlıkları altında yaklaşımın teorisine dair açıklamalar yer almakla birlikte bu çerçevedeki en önemli çalışmalardan biri Eldem'in Bouquet'in *Sultan'ın Paşaları* adlı kitabına dair kaleme aldığı, "Olivier Bouquet'nin Kitabı Vesilesiyle Padişahın Paşaları ve Prozopografya Hakkında" adlı makalesidir. Bu makale her ne kadar adı geçen kitaba ilişkin olsa da prosopografi hakkında kısa ancak mühim tanıtıcı, özet bilgiler içermektedir.³⁷ Sinan Kuneralp'in Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Osmanlı devlet adamlarını listelediği araştırması,³⁸ prosopografinin ilk anlamı olan "belirli özellikleri paylaşan kişilerin bir listesi" mahiyetindedir. "Sultan Abdülmecid'in tahta çıktığı Temmuz 1839'dan Saltanatın lağvedildiği Kasım 1922'ye kadar geçen 83 senelik süre içinde devlet görevlilerinin listeleri"ni³⁹ içermektedir. Eserin adına da yansıdığı üzere bu çalışma, alan araştırmacılarının ele alacakları konularla ilişkili isimleri bulmaları için değerli bir kaynak mahiyetindedir. Bununla birlikte bu isimlerin ortak özelliklerini tespit eden veya belirli verilerden yola çıkarak farklı konularda analiz yapan bir araştırma niteliğinde değildir. Prosopografiyi uygulayan makale⁴⁰ ve teb-

³⁶ Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2005); Nilgün Aşıkçı Çevik, *Denizli 1831 Nüfus Sayımı Grup Biyografisi (Prosopografisi)* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007); Mustafa Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830- 1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2008); Elif Evrim Gürtunca Şencan, *Robert Kolej'de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2017); İsmail Ayhan, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler 1908-1922): Prosopografik Bir Çalışma Örneği* (Hacettepe Üniversitesi, 2021); Müeyyen Ezel Ünal Özdemir, *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme* (Kocaeli Üniversitesi, Doktora, 2022); Ayda Bektaş, *On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Diplomatlarının Prosopografik Analizi* (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Doktora, 2023).

³⁷ Eldem, "Padişahın Paşaları ve Prozopografya Hakkında", 45-46.

³⁸ Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) -Prosopografik Rehber-* (İstanbul: İsis Yayınları, 1999).

³⁹ Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) -Prosopografik Rehber-*, XI.

⁴⁰ Örnek olarak bk., Rüveyde Doğanekin, "Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre Kars Doğumlu Memurlar (1879-1909)", *Kafdağı* 2/2 (2017), 97-125; Ahmet Yağdı, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Ordu Doğumlu Memurlar", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2012), 300-312.

liğlerin⁴¹ ise genellikle *Sicill-i Ahvâl*'e dayandıkları görülmekle birlikte bu çalışmaların ortak biyografilerden yola çıkarak bir sorunu çözme, aralarındaki ilişkiler ağını tespit ederek olayların görünmeyen nedenlerine ulaşmak amacından ziyade ele alınan kişilerin ortak yönlerinin ortaya çıkarılması gayesiyle yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Türkçe literatürdeki bu prosopografik çalışmaların özellikle Osmanlı'nın Tanzimat sonrası dönemine yoğunlaşmış ve az sayıda olduğu görülmektedir. Cumhuriyet dönemi açısından da nicel durum aynıdır. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesi dönemleri ile diğer Türk devletlerini prosopografik yaklaşımla inceleyen çalışmalara rastlayamadığımızı ifade etmeliyiz.

Prosopografik çalışmalar için gereken bilgileri depolamak ve kullanmak üzere Hacettepe Üniversitesi tarafından PROSOPO adlı bilgi sistemi geliştirilmiştir. Bu sistemi kullanarak hazırlanan bir doktora tezi mevcuttur.⁴² Ayrıca sistemin, Türkiye'nin Yenileşmesi Sürecinde Yurtdışında Okuyan Öğrenciler (YOKÖ) adlı DPT projesi için YOKÖ-PROSOPO adlı versiyonu oluşturulmuştur. Bu veri tabanı kullanılarak iki doktora tez çalışması yapılmıştır.⁴³

2. Yaklaşımın Amaçları

Siyasî tarihin bir aracı olarak ortaya çıkan ancak sosyal tarihçiler tarafından giderek daha fazla kullanılan bu yaklaşımın nihai amaçları; olguları anlamaya çalışmak,⁴⁴ siyasî eylemi anlamlandırmak, ideolojik veya kültürel değişimi açıklamaya yardımcı olmak, sosyal gerçekliği tanımlamak, toplumun yapısını ve içindeki hareketliliğin derece ve doğasını hassas bir şekilde belirlemek ve analiz etmektir.⁴⁵

⁴¹ Örnek olarak bk., Kemal Daşcıoğlu, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Buldanlı Memurlar", *Buldan Sempozyumu Bildirileri* (Denizli, 2006), 561-570; Necati Çavdar, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Muşlu Memurlar (1879-1909)", *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 251-281.

⁴² Gürtunca Şencan, *Robert Koleji Prosopografisi*.

⁴³ Bu tez çalışmalar şunlardır: Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*; Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830- 1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması*.

⁴⁴ Verboven vd., "Art of Prosopography", 67.

⁴⁵ Stone, "Prosopography", 107.

Prosopografinin diğer amaçları ve bunlara ulaşmak üzere takip ettiği yolları bulunmaktadır. Ortak kan, geçmiş, eğitim ve ekonomik çıkarlar gibi bir grubun üyelerini birbirine bağlayan unsurlarını göstermek, bu amaçların başında gelir.⁴⁶ Bir başka amacı, temsili örneklerin sistematik olarak incelenmesi yoluyla belirli sosyal grupların davranış ve eylemlerini etkileyen önemli değişkenleri tespit etmektir.⁴⁷ Homojen bir grubun üyesi olduğu belirlenen kişilerin, kişisel biyografilerinin ötesinde o gruba dahil olmalarını sağlayan ortak, maddi yönlerini araştırmak ve araştırma verilerini analiz ederek farklı arka plan etkenlerine ulaşmak prosopografi yaklaşımının önemli amaçlarından bir diğeridir.⁴⁸ Bireylerin ortak yönlerinin ele alınması, tarihî olgulara erişmek içindir. Onların yaşamlarını açıklamaya yardımcı olan, eylemlerini motive eden ve mümkün kılan aileler, sosyal ağlar, miraslar gibi genel faktörlerin araştırılması bu amaca yöneliktir.⁴⁹

3. Ekoller ve Çalışma Alanları

Prosopografik yaklaşımın hangi araştırma alanlarına uygulanabildiği, tarihçinin elitist veya kitle ekolüne mensubiyetine göre değişmektedir. Şayet tarihçi elitist ekole mensup ise bu takdirde çalışma alanı, siyasî tarih veya kurumlar tarihi gibi elitler tarafından yönlendirilen alanlar olmaktadır. Elitist tarihçiler, küçük grup dinamikleri ya da sınırlı sayıda bireyin aile, evlilik ve ekonomik bağlar açısından etkileşimi ile ilgilenmişlerdir.⁵⁰ Siyasî liderler, din adamları, meclis mensupları, kurum yöneticileri, yargıçlar üzerine yapılan prosopografik incelemeler,⁵¹ bu kesimlerin ortak biyografileri üzerinden siyasetin ve farklı kurumların genellikle bilinen tarihi dışında kalan ve şekillenmelerinde etkili olan arka plan bağlantılarının ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır.

⁴⁶ Stone, "Prosopography", 108.

⁴⁷ Christine MacLeod - Alessandro Nuvolari, "The Pitfalls of Prosopography: Inventors in the 'Dictionary of National Biography'", *Technology and Culture* 47/4 (2006), 760.

⁴⁸ Bk., Gürtunca Şencan, *Robert Koleji Prosopografisi*, 54.

⁴⁹ Verboven vd., "Art of Prosopography", 41, 67.

⁵⁰ Stone, "Prosopography", 108.

⁵¹ Örnek çalışmalar için bk., Ivars Avotins, "Prosopographical and Chronological Notes on Some Greek Sophists of the Empire", *California Studies in Classical Antiquity* 4 (1971), 67-80; Géza Alföldy, "Consuls and Consulars under the Antonines: Prosopography And History", *Ancient Society* 7 (1976), 263-299.

Bu alanda, özellikle modern dönem ve modernleşme ile muhafazakârlık arasındaki gerilimle ilgili de pek çok araştırma yapılmıştır.⁵² Kişisel ilişkileri ve temasları analiz etmek için prosopografik bir yaklaşım kullanılarak perde arkasındaki insanlar, ağlar ve himaye sistemleri hakkında daha kapsamlı bir fikre ulaşılabilmektedir. “İktidar değişiklikleri nasıl gerçekleşti, bu süreçte elitlerin rolü neydi?” gibi sorulara yanıt arama bağlamında muhalefetin, özellikle lider ve sözcülerinin köken, eğitim, sosyal çevre, ideoloji ve stratejilerine yoğunlaşan bir prosopografi, yararlı tarihsel bilgiler sağlayabilecektir. Bir kurumun gelişimi hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olmak üzere sorulan, “Bu kuruma şekil verenlerin geçmişi neydi, yapılarda değişiklikler olduğunda hangi fikirler başarıya ulaştı? Hedeflenen çıkarlar kurumun çıkarları mı yoksa kurumda çalışan kişilerin ve ilişkilerinin çıkarları mıydı?” gibi sorular, prosopografi yaklaşımı ile cevaplarını bulabilmektedir.⁵³

Elitistlerin kullandıkları teknik, grubun soyağacı, ticari çıkarları ve siyasî faaliyetleri hakkında titizlikle ayrıntılı bir araştırma yapmaktır. Grup üyelerinin biyografilerine yöneltilen soru dizileriyle ortaya çıkan ilişkiler, ayrıntılı vaka incelemeleri yoluyla gösterilir ve istatistiksel dayanaklarla belirli bir ölçüde desteklenir.⁵⁴

Kitle ekolünden olan tarihçiler ise özellikle sosyal tarih alanında çalışmaktadır. Meslek grupları, öğrenciler, esnaflar, marjinaler, müritler, seçmenler, zanaat loncaları, yabancı tüccarlar gibi kitlelere dahil olan bireylerden oluşturulan araştırma gruplarına yönelik prosopografik incelemeler, sosyal tarihin pek çok alt dalında ve düşüncelerin tarihinde uygulanabilmektedir.

⁵² Bu çalışmalardan bazı örnekler şunlardır: Cormac Begadon, “Prosopography of Staff of the Irish College, Paris c. 1800–1939”, *Archivium Hibernicum* 70 (2017), 115-131; Michael Jonas, “‘Can One Go Along With This?’ German Diplomats and the Changes of 1918-19 and 1933-4”, *Journal of Contemporary History* 47/2 (2012), 240-269; Robert Charles Anderson, “The Great Migration Study Project”, *The William and Mary Quarterly* 50/3 (1993), 591-593; William Chase - J. Arch Getty, “The Moscow Bolshevik Cadres of 1917: A Prosopographic Analysis”, *Russian History* 5/1 (1978), 84-105; Thomas Soderqvist - Arthur M. Silverstein, “Participation in Scientific Meetings: A New Prosopographical Approach to the Disciplinary History of Science - The Case of Immunology, 1951-72”, *Social Studies of Science* 24/3 (1994), 513-548.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk., Verboven vd., “Art of Prosopography”, 48-49.

⁵⁴ Stone, “Prosopography”, 108.

Bu iki ekolün, çalışma konuları, ön kabulleri, araçları ve amaçları önemli ölçüde farklılık gösterse de, çalışma alanlarının birey ya da kurumdan ziyade grup olması bakımından benzer olduklarını belirtmeliyiz.⁵⁵

Prosopografi, belirli bir grubun ilişkilerinin, bağlantılarının ve yapılarının incelenmesi; sosyal ağların yapılandırılması; sosyal kimlik ve sosyal hareketlilik; ailelerin ve hanelerin bileşimi, ortalama çocuk sayısı, evlilik yaşı konularında bir grup insanın demografik özelliklerini araştırmak için uygulanabilir. Örnekleri az olmakla birlikte prosopografi, ekonomi tarihine de uygulanmıştır. Marc Boone'un, Orta Çağ Ghent'indeki dolaylı vergi çiftçilerini incelediği ve prosopografik bir çalışma aracılığıyla mali ve siyasî ağları ortaya çıkardığı çalışması bu alanın nadir örneklerin kabul edilmektedir.⁵⁶

Entelektüel tarih de prosopografik bir yaklaşım için uygun bir alandır. Felsefi, bilimsel, ideolojik veya diğerk fikirler çoğuzaman tanımlanabilir bir kaynağasa sahiplerdir. İlk kaynakları bilinmese de nesilden nesle yeniden şekillendirilmeleri ve aktarılmaları söz konusudur. Bunu yapan kişilerin bireysel geçmişi, hangi fikirlerin kalıcı, hangilerinin geçici olacaklarını önemli ölçüde belirlemektedir. Fikirlerin de kendilerine ait bir iç tarihi olduğunu hatırdatutmak gerekir. Bir düşünürün felsefi fikirleri hem kendi kişisel hem de zamanının tarihini yansıtabilmektedir. Böylece prosopografi, hem geniş çaplı entelektüel hareketlerin ortaya çıkışını ve başarısını hem de insanların yaşamları üzerindeki etkilerini nedenleriyle birlikte incelemek için bir yoldur.⁵⁷

Dinlerin tebliğ süreçlerine farklı açılardan bakabilmek, bir dinî yapının işleyişinin arka planına erişmek üzere prosopografi dinî alana da uygulanabilir. Belirlenen bir araştırma grubuna üye oldukları düşünölen bireylerin ortak özelliklerinden yola çıkarak din anlayışlarının, dinî hareketlerin, mezheplerin ortaya çıkmalarından itibaren geçirdikleri değışim süreçleri, dinî yapıların hiyerarşik organizasyonlarının arka planı gibi bilgilere ulaşmak mümkündür.

⁵⁵ Stone, "Prosopography", 109.

⁵⁶ Verboven vd., "Art of Prosopography", 49; Ayrıca bk., Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 76.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bk., Verboven vd., "Art of Prosopography", 49-50.

4. Uygulama Aşamaları

Prosopografinin uygulama süreci, her birinde titizlik ve hassasiyet gerektiren çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Herhangi bir aşamada yapılacak yanlışlar, sürecin çıktılarını olumsuz etkileyecek, dolayısıyla doğru anlamaların önüne geçecektir.

Sürecin ilk aşaması, yaklaşımın esas uygulama zemini olan grubun belirlenmesidir. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken husus, prosopografinin benzersiz olanla değil, ortalama olanla, genel olanla ve bireylerin yaşam öykülerindeki “ortak unsur”larla ilgilendiğidir. Bireysel ve istisnai olan, yalnızca kolektif ve “normal” olan hakkında bilgi sağladığı ölçüde önemlidir.⁵⁸

İncelenen gruplar, sosyolojinin tanımıyla bir sosyal grup anlamına gelmeyip “X kurumunun bürokratları”, “X liderin danışma kurulu üyeleri”, “X ticareti yapan tüccarlar” gibi araştırmacının kendi analizi için oluşturduğu kategorilerdir.⁵⁹ Bu gruplar, kendilerini oluşturan bireyleri aşan ayırt edici özellikleri gösteren topluluklardır.⁶⁰ Grupları tanımlamak için en önemli ölçüt, onun ortak ve gözlemlenebilir özelliğidir. Eğer popülasyon kesin bir şekilde belirlenebilirse daha esnek tanımlanmış bir grubun prosopografik çalışmasında olduğundan çok daha az sorun ortaya çıkacaktır.⁶¹ Bu nedenle araştırmacı, üzerinde çalışılan grubu kesin bir şekilde tanımlamalı ve grubu belirlemede ölçüt alınan veya hariç tutulan özellikleri açıklamalıdır. Zira tematik, coğrafi veya kronolojik her kategori veya sınıflandırmanın veri analizi üzerinde etkileri olacaktır.⁶² İncelenen grup üyelerini tespit, aynı sınıhate ve güvenilirliğe sahip orijinal kaynakların sunduğu isimler üzerinde çalışmaya dikkat edilmesi önemlidir. Bu isimlerin, grubun üyeleri olmalarını sağlayan

⁵⁸ Verboven vd., “Art of Prosopography”, 37.

⁵⁹ Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 78.

⁶⁰ Verboven vd., “Art of Prosopography”, 66.

⁶¹ Frederik Buylaert - Jan Dumolyn, “Nobility and Prosopography: In Search of a Quantitative Approach for the Study of Nobles in Late Medieval Flanders”, *Medieval Prosopography* 28 (2013), 143.

⁶² Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 79.

“belirlenen ortak özellikler”e sahip olma durumu benzer nitelikteki diğer kaynaklardan kontrol edilmelidir.⁶³

Bu noktada basit bir kişi listesinin yeterli olmadığını, kaynakların soru dizisinin cevaplarına ulaşmak için yeterli bilgi sağlayabilmesinin gerektiğini ifade etmeliyiz. Uygun kaynak malzemenin yanında bu kaynaklarda hedef kitleyi bulmak için doğru araç veya yöntemlere de ihtiyaç duyulmaktadır.⁶⁴

Prosopografik yaklaşımda grupları ve mensuplarını belirlemede, genellemelerin dikkatli yapılması gerekir. Genellemenin kastımız, bir grubun, kendi sınıfından ya da mesleğinden olanların çoğunluğunun gruba ait olması anlamında temsil edici olduğu varsayımdır. Lawrence Stone’un *Prosopography* eserine göre bu hatanın en bilinen örneklerinden biri XVII. yüzyıl İngiltere’sine dair bir çalışmada yapılmıştı. İngiliz tarihçi Hugh R. Trevor-Roper, 1640’ların sonu ve 1650’lerin başında İngiltere’de iktidarı ele geçirenlerin çoğunlukla savaştan önce İngiltere’yi yöneten eski toprak sahibi seçkinlerden değil, o zamana kadar ulusal meselelerde önemli bir fonksiyonu olmayan ve yerel meselelerde sadece küçük bir rol oynamış olan yoksul, sıradan insanlar veya mahallenin eşrafından geldiğine dikkat çekmişti. Bu bulgudan yola çıkan Trevor-Roper, aşağıya doğru hareket eden eşrafın ülkedeki başlıca memnuniyetsiz unsurlar ve radikalizmin önde gelen destekçileri olduğu genellemesinde bulunmuştu. Oysa gerçekte, çok daha fazla sayıda eşrafın, Kral Charles için savaşan sadık kilise ve Kral adamları olduğu açıktı. Radikalizmi destekleyen bağımsız soylular sadece tipik olmayan bir azınlıktı ve sınıflarının çoğunluğuyla bu kadar çelişen bir pozisyon almaya dinî inanç ve diğer bazı güdülerle itilmişlerdi.⁶⁵

Önemli alt bölümleri belirlemede başarısız olunması ve böylelikle birbirinden büyük ölçüde farklı olan bireylerin bir araya getirilmesi prosopografik çalışmalar için bir diğer risk unsurudur. Stone’un ifadesiyle,

“İyi bir araştırma, hipotez ile kanıtlar arasında sürekli bir etkileşime dayanır; birincisi, ikincisinin ışığında tekrar tekrar değişikliğe uğrar. Ancak daha sonra kritik öneme sahip olduğu ortaya çıkan

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bk., Buylaert - Dumolyn, “Nobility and Prosopography”, 146.

⁶⁴ Verboven vd., “Art of Prosopography”, 46.

⁶⁵ Stone, “Prosopography”, 123.

bir alt bölüm o sırada not edilmemişse, geri dönüp çalışmayı baştan yapmak için genellikle çok geçtir.”⁶⁶

Bir kuruluşun üyeleri veya liderleri gibi grupların birkaç on yıl gibi görece kısa bir süreç boyunca incelendiği prosopografik çalışmalarda grup, ismen listelenebilecek sayıda bireylerden oluşur. Bu durumda tamamı hakkında bilgi aramak fazlaca zorlayıcı olmayacaktır. Ancak “Osmanlı-Rus Savaşı döneminde Doğu illerinden göç etmek zorunda kalanlar” gibi birey sayısı fazla gruplar söz konusu ise alt kümeleri tespit ederek onlar üzerinde çalışmak ya da yalnızca belirli vakaları seçmek tercih edilebilir. Zira böylesi büyük grupların bireylerinin toplam sayısını bilmek dahi çoğu zaman mümkün değildir. Bu gibi gruplarda örneklem almak ve istatistiksel yöntemler faydalı sonuçlar sağlayabilir.⁶⁷

İncelenen grubu tam olarak tanımlamak için ortak olan özellik veya özelliklerden sonra dönem ve coğrafi alan tespitinin de yapılması gerekir. Demografik ve ekonomik döngülerin dikkate alınmasını sağlamak için hedef dönem, kesin olarak tanımlanmalıdır. Bazı konular, özellikle sorular incelenen grubun atalarına yönelik ise kökenleri belirlemek için coğrafi alanın tanımlanmasını gerektirmektedir.⁶⁸

Hedef grubun oluşturulmasından sonra soruların tespitine geçilecektir. Prosopografi, temel olarak tarihçi tarafından araştırmada sonuç almaya yönelik olarak hazırlanmış özel sorulardan oluşan soru dizisine dayanır. İncelenen grubu sosyal, özel, kamusal, kültürel, ideolojik veya siyasî dinamikler açısından tanımlamaya yarayan bir dizi değişken veya kriter içeren biyografik bir soru dizisi tasarlamak⁶⁹ prosopografik bir araştırmadan en doğru sonuçları alabilmek için üzerinde titizlikle durulması gereken bir süreçtir. Sorular mümkün olduğunca iyi tanımlanmalıdır, zira bu sorular hedef grubun büyüklüğünü, genel özelliklerini, iç sınıflandırmalarını, grup uyumu ve uyumsuz-

⁶⁶ Stone, “Prosopography”, 121-122.

⁶⁷ Claire Lemerrier - Claire Zalc, *Quantitative Methods in the Humanities (E-Book Version)*, çev. Arthur Goldhammer (Charlottesville: University of Virginia Press, 2019), 46.

⁶⁸ Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 78-79; Ayrıca bk., Charles Pietri, “Introduction”, *Mélanges de l’Ecole française de Rome* 100 (1988), 8.

⁶⁹ Charle, “Prosopography (Collective Biography)”, 18/12236.

luğunu, bireylerin kökenlerini, üyeler arasındaki ilişkileri ve grup üyelerinin kariyer yolunu belirleyecektir.⁷⁰

Çalışmanın ele aldığı döneme, aradığı cevaplara göre değişmekle birlikte genel olarak bu sorular bazı ana başlıklar altında toplanabilir. Bunların ilki kişisel ve aile yaşamıdır. Bu başlık altında ad veya adlar; doğum, evlilik, ölüm gibi önemli tarihler; doğum yeri, ikamet yeri, işyeri gibi coğrafi veriler; aile, yakın ve uzak akrabalar; gençlik ve eğitim; dinî inanç; hizipler, şirket, sosyal hareket, sendika üyelikleri, vasiyet vasisi, evlilik şahidi, verilen veya alınan bağışlar gibi sosyal çevre ve ağlar ile araştırmanın daha sonraki bir aşamasında bağları ortaya çıkarmak için çağdaş adaşlar hakkında sorular hazırlanır. Kariyer ana başlığı altındaki sorular; eğitim süreçleri, varsa üyesi olduğu komisyon ve heyetler, kariyerinin farklı aşamalarında bulunduğu yaş, maaş, diğer ödenek türleri ve hediyelere dairdir. Maddi konum ana başlığı, bireyin kendisi ve ailesini hedefler. Bu başlık altında menkul ve gayrimenkul mallar; ulaşım, makineler, hammaddeler gibi sermaye; gelirler ve borçlara yönelik sorular sorulur. Son olarak kültür ana başlığı içerisindeki sorular vakıflar gibi hayır kurumları ve tarikat gibi dinî oluşumlara mensubiyet ve sanatsal değeri olan mallara ilişkindir.⁷¹

Prosopografik bir süreçte başvuru kaynakların bir kısmı çalışma alanına dair teorik ve temel bilgileri sunarak bilgi zemini oluşturma fonksiyonunu icra etmektedir. Diğer kısmı ise soru dizisinin cevaplanmasında araştırmacıya yardımcı olan spesifik bilgiler içermeleriyle araştırmayı mümkün kılar. Spesifik bilgileri içeren bu kaynaklar belirlendikten sonra öncelik sırasına göre iki kısma ayrılırlar: İlki, söz konusu grubun üyeleri tarafından geride bırakılanlar; ikincisi, grup üyeleri hakkında bilgi sağlayanlardır. Bu aşamada demografik, ekonomik, malî, idarî, dinî, hukukî veya ailevî gibi incelenen kategori hakkında bilgi sağlamak için her türlü veri kaynağı önem taşır.⁷² Gruba mensup olduğu düşünülen her birey hakkında veri girişi yapılmalıdır, ancak

⁷⁰ Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 80.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bk., Verboven vd., "Art of Prosopography", 55-56.

⁷² Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 79.

onların tamamıyla ilgili tüm kaynaklardaki tüm bilgileri kaydetmek ne mümkün ne de mutlak yararlıdır.⁷³

Belirlenen grubun üyelerine yönelik olarak kaynaklardan edinilen bilgiler şayet herhangi bir veri tabanında mevcut değil ise bir veri tabanına girilecektir. Bu veri tabanı, önceden hazırlanmış ve başka çalışmalarda kullanılan bir sistem olabileceği gibi araştırmacının belirli bilgisayar programlarını kullanarak oluşturacağı, daha basit ancak kategorize etmeye ve istenilen bilgileri çekmeye uygun yeni bilgi depoları olabilir. Özellikle Batı'da çeşitli üniversite ve kurumların prosopografik çalışmalar için büyük bütçelerle oluşturdukları veri tabanlarının bulunduğunu ve araştırmacıların hedef grubu ve soruları belirledikten sonra bu sistemlerden gereken öğeleri çekebildiklerini belirtelim. Değindiğimiz üzere bu sistemlerin ülkemizde hâlihazırdaki tek örneği Hacettepe Üniversitesi tarafından oluşturulan PROSOPO ve onun alt versiyonu YOKÖ-PROSOPO'dur.

Veri tabanlarına yüklenen veriler, hazırlanan sorulara göre çekilerek bulgular elde edilecektir. Bu aşamada çalışmanın analiz ve sentez sürecine geçilmiştir. Sonuçların analiz edilmesi, verilerin tablolara ve istatistik grafiklerine dönüştürülmesiyle başlar. Tablolar farklı faktörler arasındaki korelasyonları belirlemek için kullanılırken, istatistikler çalışılan bir kategori içindeki farklılıkları anlamak için örneklerin özelliklerini belirlemeye, istisnaları tespit edip anlamaya ve bir şekilde belirli bir grup içinde neyin mümkün olup neyin mümkün olmadığını sınırlarını göstermeye yardımcı olur. Hesaplanan yüzdelerin tarihsel gerçekliğe tekabülü mutlak olmamakla birlikte tablolaştırmanın önemi, dağınık ve net olmayan bir veri yığını yapılandırması ve böylelikle tüm bireyler kümesinin özelliklerinin netleşmesidir.⁷⁴

Araştırmacı, tarihî soruların yanıtlanmasını en iyi şekilde sağlayacak veri ve sonuç analizi yöntemini seçer. İncelenen grubun unsurları arasında uyum varsa, birinin analizi diğerlerinin özelliklerini anlamak için yeterli olacaktır. Eğer çalışılan grup homojen ise, küçük bir örneklemin analizi, ortalama değere kıyasla değişken modeli belirlemek için yeterlidir. Çalışılan grup heterojen ise, ilk iki durumda elde edilene eşdeğer bir doğruluk elde etmek için çok

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bk., Lemerrier - Zalc, *Quantitative Methods*, 45.

⁷⁴ Verboven vd., "Art of Prosopography", 62.

büyük bir örneklemin analiz edilmesi gerekir. Her durumda, hata payı olasılıklar hesaplanarak değerlendirilebilir ve yüzde olarak ifade edilebilir.⁷⁵ Bulgular sadece soru dizisindeki cevapları ayrı ayrı analiz ederek değil, bu verileri birleştirerek, yorumlayarak, kaynakları ve literatürü analiz ederek, daha geniş tarihsel bağlamı çizerek ve açıklamalar sunarak sentezlenir.⁷⁶ Elde edilen veriler söz konusu tarihsel aktörlerin davranışları hakkındaki hipotezleri test etmek için ilişkilendirilir.⁷⁷ Burası aynı zamanda araştırmacının tarihçiliğini daha bariz sahnelediğı yerdir. Her tarihçi kendi bilgi birikimine, tarihçi kimliğine ve tarih anlayışına göre sentezleme sürecini yürütecektir. Öte yandan yeni tarih teorileri karşısında geleneksel prosopografinin sadece nicelleştirilmesinin artık yeterli olmayacağı bir gerçektir. Başlangıcında prosopografi, geçmişte ya da günümüzde belli ölçüde birbirine benzer bir dizi kişi hakkında benzer olguların bir araya getirilmesinin biraz ötesine geçebiliyordu. Böyle bir derlemenin, tarih hipotezlerini doğrulaması ya da yanlışlığını ortaya koyması kendi başına mümkün değildir. Bu da prosopografinin zamanın getirdiğı yeniliklere uyum sağlamasına olan gerekliliğe ve yorum aşamasının bu bakımdan önemine işaret etmektedir.⁷⁸

Prosopografinin iki ana ekolü olan elitist ve kitle ekolünün veri toplama, analiz ve sentez aşamalarındaki çalışma usullerinde farklılıklar bulunur. Elitistlerin çalışma alanı dar kapsamlı olup önemli ölçüde belgelenmiştir. Bu araştırmacılar iktidar elitlerinin sosyal ağlarına, soyağaçlarına, maddi çıkarlarına ve siyasî faaliyetlerine odaklanırlar. Akrabalık ilişkileri kritik öneme sahip olarak kabul edilir. Elitist bir prosopograf, sosyal bilim yöntemlerinden ziyade vaka incelemelerine yönelecektir. Kitlesel ekolden bir prosopografin çalışma alanı ise çok daha geniştir ve az belgelenmiştir. Bu nedenle o, sosyal bilim yöntemlerine önem verir ve “ideal tip” grup portrelerini yeniden oluşturmaya çalışır. Sosyal hareketliliğin izini sürmek onun için önceliklidir.⁷⁹ Özellikle yakın geçmişteki geniş gruplara dair ayrıntılı belgelemenin yapıldığı

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bk., Rajae, “Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups”, 81.

⁷⁶ Verboven vd., “Art of Prosopography”, 48.

⁷⁷ T. F. Carney, “Prosopography: Payoffs and Pitfalls”, *Phoenix* 27/2 (1973), 156.

⁷⁸ William Bruneau, “Toward a New Collective Biography: The University of British Columbia Professoriate, 1915-1945”, *Canadian Journal of Education* 19/1 (1994), 71.

⁷⁹ Carney, “Prosopography: Payoffs and Pitfalls”, 156-157.

görülebilir. Bu durumda her iki ekolün çalışma usullerini bir arada uygulamak zorunluluğu doğacaktır.⁸⁰

5. Araştırmalara Katkı ve Yararlılıkları

Prosopografi, tarihçiliğin özellikle iki alanındaki sorulara cevap vermek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bunlardan ilki siyasî eylemin kökleriyle ilgilidir: Siyasetin altında yattığı düşünülen daha derin çıkarların ortaya çıkarılması, siyasî gruplaşmaların sosyal ve ekonomik bağlantılarının analizi, karar alma mekanizmasının başında kimlerin olduğunun belirlenmesi ve bir siyasî sistemin işleyişinin tüm yönleriyle anlaşılması. İkincisi ise sosyal yapı ve sosyal hareketliliği anlamaya ilişkindir. Bu alanın oldukça geniş olması, prosopografileri birbirinden farklı sosyal realitelere eğilen gruplar olarak sınıflandırmamızı mümkün hale getirmiştir. Bir grup, başta elitler olmak üzere sosyal ve ekonomik yapı içerisinde belirli statüde bulunanların, toplumsal rolleri ve rollerin süreç içerisindeki değişimlerinin analizi ile ilgilenmektedir. Bir başka prosopograf grubu, belirli düzeylerdeki sosyal hareketliliğin niteliklerini belirlemek üzere, siyasî ya da meslekî alanda belirli bir konuma gelen kişilerin ailevi, sosyal ve coğrafi kökenlerine, bu kökenlerin kariyerdeki önemine ve gelinen konum veya kariyerin ailenin geleceği üzerindeki etkisine yoğunlaşmışlardır. Bir kısım prosopografinin ilgi alanı da entelektüel ya da dinî hareketlerin sosyal, coğrafi, meslekî ya da diğer faktörlerle ilişkisidir. Dolayısıyla prosopografinin bu alanlarda kazanımlar sağladığını söyleyebiliriz.⁸¹

Sözünü ettiğimiz katkıları sunmaya odaklanmış başka yaklaşım ve/veya yöntemler de bulunmakla birlikte özellikle verilerin az, arşivlerin veya eski dönemlere ait içeriğin eksik olduğu, yazılı kaynakların mevcut olmadığı durumlarda prosopografik yaklaşım bir çözüm olarak belirmektedir. Prosopografi, kaynaklarda dağınık olarak bulunan kayıtları bir araya getirerek, onları analiz ederek ve karşılaştırmalar yaparak incelenen grubun faaliyetlerini ve uzun vadedeki etkisini izleme olanağı sunmaktadır.⁸²

⁸⁰ 1863-1971 yılları arasında Robert Kolejinde öğrenim gören Türk öğrenciler üzerinde yapılan prosopografik çalışma hem elitist hem kitlesel ekollerin çalışma usullerini uygulayan prosopografik araştırmalara bir örnektir. Bk., Gürtunca Şencan, *Robert Koleji Prosopografisi*.

⁸¹ Bk., Stone, "Prosopography", 107-108.

⁸² Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 74.

Araştırmalarda en iyi sonucu prosopografinin verdiği durumlar ise yüz yılı aşmayan sınırlı bir süre boyunca kolayca tanımlanabilen oldukça küçük gruplara uygulandığı,⁸³ verilerin birbirini tamamlayan ve zenginleştiren çok çeşitli kaynaklardan elde edildiği ve çalışmanın belirli bir sorunu çözmeye yönelik olduğu durumlardır.⁸⁴

Prosopografinin tarihin çeşitli alt disiplinlerinde yapılan araştırmalarda işlevsel ve yararlı olduğu görölmektedir. Siyasî tarih, sosyal tarih, mikro tarih, biyografi, sosyografi gibi alanlarda kendisinden önemli ölçüde istifade edebilme imkanı mevcuttur.

Prosopografi, tarihçiliğin ana uğraş alanlarından birleşik bir alanın ortaya çıkarılmasına yardımcı olma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Bilindiği üzere siyasî ve kurumsal tarih ile biyografi, genellikle paralel çizgiler boyunca ilerlemişlerdir. Prosopografi, bu iki alandaki önemli ayrıntılara ve özel örneklerle yoğunlaşarak tarihi şekillendiren insanî faaliyetleri sosyal bilimcilerin istatistiksel ve teorik çalışmalarıyla birleştirebilir. Tarihçiliğin iki alanı olup farklı monografilerde ele alınan siyasî tarih ile sosyal tarih arasında da bağlantı oluşturabilir. Prosopografinin bir diğer interdisiplinel katkı potansiyeli ise tarihin sosyoloji ve psikoloji ile uzlaştırılmasına yardımcı olabilmesidir. Zira bir grubu birbirine bağlayan sosyopsikolojik bağlar ağını ortaya çıkarmak için de bu yaklaşımın katkı sunduğu görölmektedir. Bunun yanında entelektüel ve kültürel tarihteki gelişmeleri sosyal, ekonomik ve politik temellere bağlayabilecek bir araç haline gelebilir.⁸⁵

Prosopografi, sosyal tarihçiler tarafından, belirli uzun dönemler boyunca toplumlardaki dönüşümleri açıklayabilmek için yeni sosyal tarih araştırma yöntemlerine duyulan ihtiyaç nedeniyle kullanılmıştır. Özellikle verilerin az bulunduğu bir alan olan antik tarihle uğraşan araştırmacılar, sosyal tarih konusunda prosopografik yaklaşımın önemini savunmaktadırlar.⁸⁶

⁸³ Findley'in *Kalemiye'den Mülkiye'ye* adlı çalışması, incelediği grubun yaklaşık yüz yıllık gelişim ve değişim özelliklerini incelemesi bakımından burada örnek verilebilecek bir çalışmadır.

⁸⁴ Stone, "Prosopography", 130.

⁸⁵ Stone, "Prosopography", 134.

⁸⁶ Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 72, 76.

Bir kişinin kariyerini ve genel hayat akışını daha iyi anlamak ve açıklamak için, kişinin aile geçmişini ve sosyal çevresini anlamamanın gerekliliği müsellemidir. Bireyin sosyal çevresinin ve ailesinin prosopografisi, o kişinin biyografik çalışması için bilgi zemini oluşturur. Onun temsil kabiliyetinin belirlenmesine ve kişisel yaşamını, ait olduğu belirli grubun diğer üyelerinin 'tipik' yaşamıyla karşılaştırılmasına olanak tanır. Bireyin yaşam seyrinin, kendi sosyal çevresi içerisinde tipik mi yoksa istisnai mi olduğunun tespitine yardımcı olur.⁸⁷

Farklı prosopografileri bir araya getirerek hangi insanların farklı sosyal ortamlarda dolaştığını ve faaliyet gösterdiğini daha iyi anlamak mümkündür. Prosopografi sayesinde farklı gruplar karşılaştırılabilir ve aralarındaki muhtemel ilişkiler ve örtüşmeler ortaya çıkarılabilir. Bu nedenle prosopografi, sosyografik araştırmalar için yardımcı olma imkanına sahiptir.⁸⁸

Prosopografi ile bireyleri bir toplumun dokusuna bağlayan karmaşık ilişkileri anlamak için görünüşte önemsiz olan olayların, nesnelere ve/veya kişilerin detaylı analizini yapan mikro tarih⁸⁹ arasında bir bağlantı vardır. Mikro tarihin nihai amacı, gündelik toplumsal yaşamı belirleyen toplumsal yapılar ve süreçler hakkında fikir edinmektir. Hem mikro tarih hem de prosopografi açıkça görülemeyen eğilimleri ve ilişkileri incelemektedir. Gündelik olay ve olguları anlamlı bir bağlama yerleştirmeyi, münferit ve istisnai olanla yaygın olanı birbirinden ayırmayı mümkün kılması nedeniyle prosopografi mikro tarihe katkı sağlayabilir.⁹⁰

Prosopografi alanının klasiği olarak kabul gören eserinde Lawrence Stone'un ifadeleri, bu yaklaşımın yararlılığı hakkında şunları söylemektedir:

"Geçmişteki hatalardan kaçınılabilirse ve yöntemin sınırlamaları kabul edilirse, potansiyeller çok büyüktür. Gerçekten de, değerlerin ve davranış kalıplarının geçmiş deneyimlerden ve yetiştirilme tarzından güçlü bir şekilde etkilendiği kabul edildiği takdirde -ki ke-

⁸⁷ Verboven vd., "Art of Prosopography", 40.

⁸⁸ Verboven vd., "Art of Prosopography", 38-39.

⁸⁹ Carlo Ginzburg vd., "Microhistory: Two or Three Things That I Know about It", *Critical Inquiry* 20/1 (1993), 10-22.

⁹⁰ Verboven vd., "Art of Prosopography", 41.

sinlikle öyle olmalıdır- yöntemin gücü yadsınamaz. İhtiyaç duyulan tek şey, insan doğasının şaşkırtıcı karmaşıklığını, fikirlerin gücünü ve kurumsal yapıların kalıcı etkisini tanımaya daha fazla istekli olmaktır. Prosopografi tüm cevaplara sahip değildir, ancak bir grubu birbirine bağlayan sosyopsikolojik bağlar ağını ortaya çıkarmak için idealdir. Örneğin, 1630'ların sonu ve 1640'ların başında I. Charles'a karşı parlamenter muhalefetin liderleri arasında ki bu tür bağları tespit etmek, İç Savaş'a ekonomik mi, anayasal mı yoksa dinî meselelerin mi neden olduğuna karar vermemize yardımcı olmaz. Ancak radikal partilerin oluşum sürecini güçlü bir şekilde aydınlatır ve sonuçta böyle bir soruyu gereksiz kılar. Zira tüm bu etkiler değişim için ezici bir teşvik oluşturmak üzere birlikte çalışmadıkça insanlar siyasî kurumlarını köklerinden söküp atmazlar."⁹¹

Buraya kadar üzerinde durduğumuz yararlılıklarına ilave olarak prosopografinin dolaylı bir araştırma aracı olarak da sağlayabileceği katkılar bulunmaktadır. Hedef grubun kişiler olmadığı durumlarda evler, beratlar, hediyeler gibi nesnelere inceleyen araştırmalarda kullanılabilir. Edebî bir eserde adı geçen kişiler üzerine yapılan prosopografik çalışmalar, bir yazarın güvenilirliği hakkında fikir verebilir. Bu yararlılığa ilişkin bir örnekte Verboven ve arkadaşları şunları söylemektedir:

"Cicero'ya atfedilen seçim kampanyalarına ilişkin tavsiyeler içeren bir kitapçık olan Commentariolum Petitionis'in gerçekliği konusunda uzun süre şüpheler vardı. Bu tartışmada üslup ve psikolojik analiz argümanları kullanılmıştır. Eserde adı geçen tüm isimlerin prosopografik araştırması, her halükarda yazarın MÖ 60'lı yıllarda Roma'daki sosyete çevreleri hakkında derin bilgi sahibi olduğunu göstermiştir. Bu durum, bazen öne sürüldüğü gibi, eserin erken prenslik dönemine ait bir okul çalışması olduğu hipotezini kesinlikle dışlamaktadır."

Ayrıca prosopografi, arkeolojik verilerin tanımlanmasına yardımcı olabilir. Bir enkaz veya batan bir gemiden çıkarılan bazı nesnelere, üzerlerindeki

⁹¹ Stone, "Prosopography", 127.

yazı veya mühürler üzerinden yürütülen prosopografik araştırmalarda bunların üreticilerinin belirlenebilmesi buna tipik bir örnektir.⁹²

6. Sınırlılıkları

Prosopografi, tarihin her alanında yürütülecek tüm araştırmalarda en iyi sonucu veren bir yaklaşım değildir. Bazı araştırmalar için en doğrusu iken bazılarında yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu, araştırmanın konusuna, kaynaklara, buralardan elde edilen verilerin nicelik ve niteliğine bağlı olarak değişmektedir.

Prosopografinin sınırlı yarar sağlayacağı durumlardan biri, çalışma alanındaki kaynak malzemenin yetersizliğidir. Bu yetersizlik dönem, kaynak türü, statü bağlamında görülebilir. Tarihin bazı dönemlerine dair veriler diğerlerine oranla oldukça azdır. Antik döneme ilişkin veriler bunun tipik örneğidir. Zira bu dönemin sadece az sayıdaki elitleri hakkında veri bulunmaktadır. Ayrıca, mevcut veriler de bu dönemdeki çoğu toplum için yalnızca sınırlı bir dizi insan faaliyeti ve ilgi alanıyla ilgilidir.⁹³ Bu sınırlılık, antik dönem için prosopografinin işlevsel olmadığı anlamına gelmemelidir. Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere bu döneme ilişkin verilerin azlığı, araştırmacıları prosopografiye yönlendirmiş ve bu yaklaşım, dönemin arka planını anlamada değerli katkılar sunmuştur. Bununla birlikte bu döneme ilişkin verilerin mevcuttan çok daha fazlası olması durumunda prosopografinin daha verimli sonuçlar ortaya koyması kaçınılmaz olacaktır.

Prosopografi yalnızca haklarında bilgi sahibi olduğumuz bireyler, yani çoğunlukla seçkinler ve onların bakmakla yükümlü oldukları kişiler için en doğru sonuçları vermektedir. Bu durum çoğu zaman yorumlamayı zorlaştıran bir unsurdur. Alt sınıflar için prosopografinin anlamlı olması, çok daha büyük ve metodolojik olarak farklı bir araştırma projesinin parçası olmasına bağlıdır. Bu sorun Antik ve Erken Orta Çağlar için öncelikli olmakla birlikte, XX. yüzyıl da dahil olmak üzere tüm dönemler için geçerlidir. Toplumdaki en yoksul ve en marjinal gruplara dair belgeler oldukça sınırlıdır. Bu sorunla başa çıkmanın yolu öncelikle kullanılan kaynakları eleştirel bir şekilde değerlendirerek kay-

⁹² Ayrıntılı bilgi için bk., Verboven vd., "Art of Prosopography", 50.

⁹³ Carney, "Prosopography: Payoffs and Pitfalls", 159.

nakların hangi gruplar hakkında güvenilir bilgi sağladığını ve sonuçların hangi gruplar için geçerli olduğunu netleştirmektedir. İkincisi, araştırma stratejisini çeşitlendirerek prosopografiyi belirlenen hedeflere ulaşmak için çeşitli yöntemlerden yalnızca biri olarak kullanmaktır.⁹⁴

Bir grubun sınırları içerisinde de verilerin nicel ve niteliksel farklılığı söz konusu olabilir. Herhangi bir tarihsel grupta, grubun bazı üyeleri hakkında neredeyse her şeyin bilinmesi, diğerleri hakkında ise neredeyse hiçbir şeyin bilinmemesi muhtemeldir. Bu durumda farklı bireyler için farklı öğeler eksik olacaktır. Bilinmeyenler çok fazlaysa ve ciddi eksikliklerle birlikte bütünüñ önemli bir çoğunluğunu oluşturuyorsa, istatistiksel ortalamalara dayalı genellemeler tamamen imkansız olmasa dahi gerçekten çok sorunlu hale gelir. Hakkında yeterince bilgi sahibi olunan grubun onda biri ya da yirmide biri ile sınırlandırılması gereken çalışmaların güvenilirliği, kaydedilen azınlığın bütünüñ rastgele bir örneği olmasına bağlıdır. Ancak bu pek mümkün olmayan bir varsayımdır. Bunun nedeni küçük bir azınlığın yaşamları ve kariyerleri hakkında normalden daha fazlasının kaydedilmiş olmasının, onların bir şekilde atipik olduklarını göstermesidir. Bu tür parçalı verilere dayanan çalışmalar, incelenen grubun statüsü, eğitimi, dikey hareketliliği gibi hususları abartma ve belki de çarpıtma eğiliminde olacaktır. Tüm bunlar XVI. yüzyılda matbaanın icadı, okuryazarlığın yaygınlaşması ve bürokratik, kayıt tutan ulus-devletin büyümesinin neden olduğu kayıt materyallerin büyük artışından önce pek çok alandaki sosyal grupların geneli için prosopografinin yararlı bir şekilde kullanılmasının önüne geçmektedir.⁹⁵

Kaynakların getirdiği bir diğer sınırlama, insan hayatının bazı yönleri için bol miktarda veri bulunurken diğerleri için ise neredeyse hiç veri olmamasıdır.⁹⁶ Ticarî ve hukukî kayıtlar ile soyağaçlarının çokluğuna mukabil, özel yazışmalar büyük çoğunlukla aile tarafından korunmadığı ya da aileden alınmadığı için ender belgelenmiştir. Belge mevcut olsa dahi bireyler kişisel kanaatlerini kaydetmekten hatta yakınlarıyla dahi konuşmaktan kaçındıklarından dolayı açıklamalar genellikle verilmemektedir. Ayrıca bu belgeler bi-

⁹⁴ Verboven vd., "Art of Prosopography", 61-62.

⁹⁵ Stone, "Prosopography", 119; Ayrıca bk., Eck, "Prosopography", 155-156.

⁹⁶ Stone, "Prosopography", 120.

reylerin maddi durumları, ailevî ve sosyal ilişkileri hakkında zengin bilgiler sunabilirken, manevi ve entelektüel ilgilere dair nadiren çıkarıma imkan vermektedir.⁹⁷

Prosopografik araştırmaların mümkün olan en yüksek verimle yürütülmesi için önceden hazırlanmış büyük veri tabanlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Batı'da bazı üniversiteler ve kuruluşlar bu tür veri bankalarına sahiplerdir.⁹⁸ Bunlar hem kurumların kendi hafızaları için oluşturdukları veri bankaları hem de *National Dictionary of Biography* veya İslâm'ın ilk iki yüzyılında İslâm coğrafyasında yaşamış kişilere ait verilen depolandığı *Jerusalem Prosopography Project* gibi belirli bir alana dair veri bankalarıdır.

Prosopografik çalışmalar, kaynak ve veri durumlarının getirdiği sınırlılıklarının yanında mali ve personel sorunlarıyla da yüz yüze gelebilmektedir. Ortak ilkeleri benimseyen büyük araştırma ekipleri aracılığıyla yürütülecek kolektif araştırmaların çok daha iyi sonuçlar vermesi beklenir. Tarihçilikte büyük etki oluşturan prosopografik çalışmaların tamamı büyük ekiplerle yürütülmüştür. Bu tür araştırmalar, ciddi mali desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanında araştırma personelinin kısa aralıklarla değişmemesi, uzun süreli katılımı önemlidir. Dolayısıyla geniş kapsamlı araştırmalarda prosopografi, mevcut yapıda üniversite veya diğer kurumsal ortamlarda daha uygulanabilir görünmektedir.⁹⁹ Sözü ettiğimiz durumlar, dar bütçeli ve dar katılımlı hatta bireysel prosopografik çalışmaların yürütülemeyeceği anlamına gelmemekte olup bu çalışmada atıfta bulunulan pek çok prosopografik araştırma bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Tarih yazıcılığı ana akım olarak uzun dönemler boyunca siyasî tarihe ve biyografik çalışmalara odaklanmıştır. Kahraman merkezli olay anlatımı üzerine kurgulanan tarih inşasında diğer isimlere ve tali olaylara, ana olaydaki açık etkisi oranında yer verilmiştir. Prosopografik bir çalışma ise bireylerin hayat hikayelerinden yola çıkarak edindiği bulguları olayı açıklamakta kul-

⁹⁷ Rajae, "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups", 83.

⁹⁸ Ayrıntılı değerlendirme için bk., Bruneau, "Toward a New Collective Biography: The University of British Columbia Professoriate, 1915-1945", 66.

⁹⁹ Charle, "Prosopography (Collective Biography)", 18/12238.

landığından dolayı, klasik metotlarla kurgulanan tarih anlatısında bulunamayacak noktalara temas edebilmekte, tarihî kayıtlarda açıkça görünmeyen arka plan etkenleri ortaya koymaktadır.

Prosopografi, belirli bir tarihî bağlam içinde birey gruplarını incelemek için sistematik bir süreç sunarak tarih yazımında değerli bir araç hizmeti sunar. Kolektif biyografi niteliği sayesinde bu yaklaşım, bireysel biyografilerin ötesine geçerek sosyal yapılar, sosyal sınıflar, sosyal tabakalaşma, cemaat ve tarikat mensupları gibi sosyal gruplar, sosyal hareketlilik, karar alma süreçleri, kurumların işleyişleri hakkında daha derin bir anlayış kazandırır. Bireyin söz konusu sosyal realitedeki kimliğini, buraya katılım ve katkısının nasıllığını görme imkanı sağlar.

Prosopografinin başarısı, verilerin çokluğuna, kaynakların sıhhatine, süreçlerin doğru yürütülmesine ve tarihçinin yetkinliğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Mevcut verilerin eksiksiz olarak depolandığı, hedefe uygun soruların hazırlandığı, analiz ve sentezlerin doğru yapıldığı bir prosopografi çalışmasında, tarihçinin olay ve olguların arkasında yatan nedenleri ortaya çıkarabilmesi, beklenen bir neticedir.

Bazı dönemler için kayıtların kısıtlılığı, verilerin ancak belirli alanlarda yoğunluğu, seçkinler dışında kalanların çok az belgelenmesi gibi yaklaşımın kendi doğasında olmayan harici durumlar, prosopografinin başarısını sınırlandırabilmektedir. Bu gibi durumlarda prosopografin doğru neticeleri elde edebilmek için başvuracağı yollar bulunmaktadır. Bunlarda da başarısız olunması halinde prosopografi, bir tarih araştırmasının ancak yardımcı stratejilerinden biri olarak işlevsel hale getirilebilecektir.

Bir araştırma sürecinin prosopografik yaklaşımla yürütülüp yürütülme-yeceğine karar vermek, kaynakların durumuna ve araştırmanın nihai hedeflerine bağlı olup bu yaklaşımın tün alanlar ve tün sorular için tek başına yeterli ve uygun olduğu düşünülmemelidir. Öte yandan veriler, kaynaklar, maliyet ve personel gibi çeşitli açılardan zorlukları olmasına rağmen, prosopografinin tarih bilimine yaptığı katkılar onu değerli bir metodolojik yaklaşım haline getirmektedir.

Kaynakça

- Alföldy, Géza. "Consuls and Consulars under the Antonines: Prosopography And History". *Ancient Society* 7 (1976), 263-299.
- Anderson, Robert Charles. "The Great Migration Study Project". *The William and Mary Quarterly* 50/3 (1993), 591-593.
- Avotins, Ivars. "Prosopographical and Chronological Notes on Some Greek Sophists of the Empire". *California Studies in Classical Antiquity* 4 (1971), 67-80.
- Ayhan, İsmail. *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler 1908-1922): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*. Hacettepe Üniversitesi, 2021.
- Begadon, Cormac. "Prosopography of Staff of the Irish College, Paris c. 1800-1939". *Archivium Hibernicum* 70 (2017), 115-131.
- Bektaş, Ayda. *On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Diplomatlarının Prosopografik Analizi*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Doktora, 2023.
- Bouquet, Olivier. *Sultanın Paşaları (1839-1909) -Osmanlı Devlet Ricali Hakkında Bir Deneme-*. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Bruneau, William. "Toward a New Collective Biography: The University of British Columbia Professoriate, 1915-1945". *Canadian Journal of Education* 19/1 (1994), 65-79.
- Buylaert, Frederik - Dumolyn, Jan. "Nobility and Prosopography: In Search of a Quantitative Approach for the Study of Nobles in Late Medieval Flanders". *Medieval Prosopography* 28 (2013), 137-154.
- Carney, T. F. "Prosopography: Payoffs and Pitfalls". *Phoenix* 27/2 (1973), 156-179.
- Charle, C. "Prosopography (Collective Biography)". *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. ed. Neil J. Smelser - Paul B. Baltes. 18/12236-12241. Oxford: Elsevier, 2001.

- Chase, William - Getty, J. Arch. "The Moscow Bolshevik Cadres of 1917: A Prosopographic Analysis". *Russian History* 5/1 (1978), 84-105.
- Çavdar, Necati. "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Muşlu Memurlar (1879-1909)". *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 251-281. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.
- Çevik, Nilgün Aşıkçı. *Denizli 1831 Nüfus Sayımı Grup Biyografisi (Prosopografisi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007.
- Daşcıoğlu, Kemal. "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Buldanlı Memurlar". *Buldan Sempozyumu Bildirileri*. 2/561-570. Denizli, 2006.
- Doğancı, Kamil. *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*. Ankara Üniversitesi, Doktora, 2007.
- Dođantekin, Ruvéyde. "Sicill-i Âhvâl Kayıtlarına Göre Kars Doğumlu Memurlar (1879-1909)". *Kafdağı* 2/2 (2017), 97-125.
- Dönmez, Etem. *Galatia Eyaleti ile İlişkisi Bulunan Legionarius'lar ve Legio Hizmetlileri: Prosopografik Bir İnceleme*. Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022.
- Eck, Werner. "Prosopography". *The Oxford Handbook of Roman Studies*. ed. Alessandro Barchiesi, Walter Scheidel. 146-159. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Eldem, Edhem. "Padişahın Paşaları ve Protopografya Hakkında". *Toplumsal Tarih* 190 (2009), 44-48.
- Findley, Carter V. *Kalemiyeden Mülkiyeye -Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi-*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Gelzer, Matthias. *The Roman Nobility*. çev. Robin Seager. Oxford: Basil Blackwell, 1969.
- Gençoğlu, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830- 1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2008.

- Gerritsen, Anne. "Prosopography and its Potential for Middle Period Research". *Journal of Song-Yuan Studies* 38 (2008), 161-201.
- Ginzburg, Carlo vd. "Microhistory: Two or Three Things That I Know about It". *Critical Inquiry* 20/1 (1993), 10-35.
- Gökalp, Nuray. *Roma İmparatorluk Çağı'nda Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası*. Akdemiz Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2001.
- Gürtunca Şencan, Elif Evrim. *Robert Kolej'de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2017.
- Jonas, Michael. "'Can One Go Along With This?' German Diplomats and the Changes of 1918-19 and 1933-4". *Journal of Contemporary History* 47/2 (2012), 240-269.
- Jones, A. H. M. vd. *The Prosopography of the Later Roman Empire*. 3 Cilt. London: Cambridge University Press, 1971.
- Kirchner, Johannes. *Prosopographia Attica*. 2 Cilt. Berolini, 1901.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) -Prosopografik Rehber-*. İstanbul: İsis Yayınları, 1999.
- Lemercier, Claire - Zalc, Claire. *Quantitative Methods in the Humanities (E-Book Version)*. çev. Arthur Goldhammer. Charlottesville: University of Virginia Press, 2019.
- MacLeod, Christine - Nuvolari, Alessandro. "The Pitfalls of Prosopography: Inventors in the 'Dictionary of National Biography'". *Technology and Culture* 47/4 (2006), 757-776.
- Martindale, J. R. "The Prosopography of the Byzantine Empire". *Medieval Prosopography* 17/1 (1996), 169-191.
- Merton, Robert K. "Science, Technology and Society in Seventeenth Century England". *Osiris* 4 (1938), 360-632.
- Münzer, Friedrich. *Roman Aristocratic Parties and Families*. çev. Thérèse Ridley. London: The Johns Hopkins University Press, 1999.

- Namier, Lewis. *Structure of Politics at the Accession of George III*. London: The Macmillan Press, 2. Basım, 1957.
- Özdemir, Müeyyen Ezel Ünal. *Cumhuriyetin Diplomati Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme*. Kocaeli Üniversitesi, Doktora, 2022.
- Pietri, Charles. "Introduction". *Mélanges de l'Ecole française de Rome* 100 (1988), 7-9.
- Poralla, Paul. *A Prosopography of Lacedaemonians from the Earliest Times to the Death of Alexander the Great (X-323 B.C.)*. ed. Alfred S. Bradford. Chicago: Ares, 1985.
- Rajae, Ankoud. "Prosopography: An Approach to Studying Elites and Social Groups". *Al-Muntaqa* 3/1 (2020), 70-85.
- Rebenich, Stefan. "Mommsen, Harnack, and the Prosopography of Late Antiquity". *Medieval Prosopography* 17/1 (1996), 149-167.
- Soderqvist, Thomas - Silverstein, Arthur M. "Participation in Scientific Meetings: A New Prosopographical Approach to the Disciplinary History of Science - The Case of Immunology, 1951-72". *Social Studies of Science* 24/3 (1994), 513-548.
- Stone, Lawrence. "Prosopography". *Historical Studies Today*. ed. Felix Gilbert, Stephen R. Graubard. 107-140. Newyork: W. W. Noton Company, 1972.
- Syme, Ronald. *The Roman Revolution*. London: Oxford University Press, 4. Basım, 1962.
- Thompson, Wesley E. "The Prosopography of Demosthenes, LVII". *The American Journal of Philology* 92/1 (1991), 89-91.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. çev. Özlem Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Verboven, Koenraad vd. "A Short Manual to the Art of Prosopography". *Prosopography Approaches and Applications A Handbook*. ed. K. S. B. Keats-Rohan. 35-69. Oxford: University of Oxford, 2007.

Veyne, Paul. *Writing History*. çev. Mina Moore-Rivoluceri. Connecticut: Wesleyan University Press, 1984.

Yağdi, Ahmet. "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Ordu Doğumlu Memurlar". *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2012), 300-312.

Yıldırım, Seyfi. *Eğitim Amacıyla Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora, 2005.